

УДК 376.36

Л. В. Мороз*кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка***К. М. Мартянова***магістрант спеціальності
Спеціальна освіта**(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Стаття присвячена проблемі розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників із розумовою відсталістю. У ході викладу висвітлено можливості використання арттерапії як засобу розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників із розумовою відсталістю.

Стаття посвячена проблеме развития связной речи у старших дошкольников с умственной отсталостью. В ходе изложения освещены возможности использования арттерапии как средства развития связной речи у старших дошкольников с умственной отсталостью.

The problem of the development of coherent speech in older preschoolers with mental retardation is devoted in the article. During the presentation, the possibilities of using art therapy as a means of developing coherent speech in older preschool children with mental retardation are highlighted.

Ключові слова: розвиток, зв'язне мовлення, арттерапія, старші дошкільники, розумова відсталість.

Ключевые слова: развитие, связная речь, арттерапия, старшие дошкольники, умственная отсталость.

Keywords: development, coherent speech, art therapy, senior preschoolers, mental retardation.

Постановка проблеми. Зв'язне мовлення являє собою оптимальний варіант здійснення мовленнєвої діяльності людини в процесі вирішення завдань мовленнєвої комунікації.

Порушення мовлення у дітей із легкою розумовою відсталістю носять системний характер. У них виявляються несформованими всі операції мовленнєвої діяльності. Значні труднощі в оволодінні навичками зв'язним контекстним мовленням у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку обумовлені

недорозвиненням основних компонентів мовної системи – фонетико-фонематичного, лексичного, граматичного; недостатньою сформованістю як вимовної, так і семантичної сторін мовлення. Саме тому проблема розвитку зв'язного мовлення дошкільників із легкою розумовою відсталістю залишаються актуальною на сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки.

На нашу думку, для подальшої успішної інтеграції дитини з розумовою відсталістю у соціальне середовище, у навчально-виховному та оздоровчому процесі доцільно використовувати засоби арттерапії. Це пов'язано з тим, що корекційно-розвивальні заняття арттерапією, виховують здатність до самовираження і самопізнання дитини та гармонізують особистість дитини у цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній олігофренопедагогіці розвиток дитини з розумовою відсталістю розглядається з позиції нерозривного зв'язку інтелекту та особистості в цілому (В. Бондар, Л. Вавіна, І. Єременко, В. Липа, В. Синьов, О. Хохліна та ін.).

Питання застосування арттерапії у корекційному процесі розглядалися такими науковцями, як Л. Виготський, О. Вознесенська, А. Захаров, К. Зелінська-Любченко, В. Калягін, О. Копитін, Л. Амєтова, Н. Вєтлугіна, А. Грішина, О. Деркач, Б. Айзенберг, Т. Вохмяніна, Л. Гаврильченко, Г. Добровольська, І. Євтушенко, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, О. Караванова, Л. Комісарова, Л. Кузнєцова, І. Левченко, О. Мастюкова, О. Медведєва, Ю. Некрасова, Т. Овчинникова, В. Оклендер, Є. Рау, М. Чистякова та ін.).

Проте проблема розвитку зв'язного мовлення у розумово відсталих дітей шляхом використання засобів арттерапії у навчально-виховному процесі не знайшла належного відтворення у науковій літературі.

Мета статті – розкрити можливості використання арттерапії як засобу розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників із розумовою відсталістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дітей із порушеннями

інтелекту розвиток мовлення істотно відрізняється від дітей із нормальним розвитком. Відставання в розвитку мовлення починається у них з дитинства і продовжує накопичуватися в ранньому дитинстві.

Відповідно, до переходу до дошкільного віку у них немає готовності до її засвоєння. Чи не сформовані такі передумови мовленнєвого розвитку, як предметна діяльність, інтерес до навколишнього, розвиток емоційно-вольової сфери, зокрема емоційного спілкування з дорослими, не сформований фонематичний слух, не розвинений артикуляційний апарат [4, с. 48].

Багато дітей із порушеннями інтелекту не починають говорити не тільки до початку дошкільного віку, а й до 4 – 5 років.

З точки зору розвитку мовлення діти з порушеннями інтелекту складають дуже неоднорідну категорію. Серед них є діти, які зовсім не володіють мовленням; діти, які володіють невеликим обсягом слів і простих фраз; діти з формально добре розвиненим мовленням. Але всіх їх об'єднує обмежене розуміння зверненого мовлення, прихильність до ситуації, з одного боку, і відірваність мовлення від діяльності – з іншого. Мова не відображає справжніх інтелектуальних можливостей дитини, не може служити повноцінним джерелом передачі їй знань і відомостей.

Фразове мовлення відрізняється великою кількістю фонематичних і граматичних спотворень. Оволодіння граматичною будовою мовлення протягом дошкільного віку, як правило, не відбувається. Особливо страждає зв'язне мовлення [4, с. 49].

У роботах багатьох авторів відзначається, що становлення зв'язного мовлення у розумово-відсталих дітей здійснюється уповільненими темпами і характеризується якісними особливостями. Вони тривалий час затримуються на етапі запитань-відповідей та ситуативної мовлення. Перехід до самостійного висловлювання у цих дітей є дуже важким і в багатьох випадках затягується аж до старших класів допоміжної школи.

Зв'язні висловлювання мало розгорнуті, фрагментарні. В оповіданні пору-

шена логічна послідовність, зв'язок між окремими його частинами. Зв'язкові тексти часто складаються з окремих фрагментів, на пов'язаних в єдине ціле, і характеризуються стислістю і стислістю викладу.

Однією з причин затримки формування зв'язного мовлення розумово відсталих дітей є те, що їх мовленнєва активність дуже слабка і досить швидко виснажується.

Легше, ніж самостійна розповідь, здійснюється у розумово відсталих дітей переказ. Однією з характерних особливостей виявляється при цьому стійке порушення узгодження числівників з іменниками.

Словниковий запас у пасивній формі значно перевищує активний, але це стосується, як правило, сприйняття окремих ізольованих слів, і то не у всіх випадках. Є слова, які дитина з порушеннями інтелекту може вимовляти до будь-якого зображення, предмету, але не розуміє, коли їх вимовляє інша людина поза звичній ситуації. Це свідчить про те, що у дітей з порушеннями інтелекту довго зберігається ситуативне значення слова. Семантичне навантаження слова у цих дітей багато менше, ніж у дітей в нормі того ж віку [5, с. 65].

Ситуативне значення слова, недостатня граматична оформленість мовлення, порушення фонематичного слуху і сповільненість сприйняття призводять до того, що мова дорослого або часто зовсім не розуміється дитиною з порушеннями інтелекту, або розуміється не точно і навіть спотворено.

Мовлення у дітей із порушеннями інтелекту настільки слабо розвинене, що не може здійснювати функцію спілкування. Недорозвинення комунікативної функції мовлення не компенсується й іншими засобами спілкування, зокрема міміко-жестикуляторними; амімічне (позбавлене міміки) обличчя, погане розуміння жесту, вживання лише примітивних стандартних жестів відрізняють дітей із порушеннями інтелекту від безмовленнєвих дітей і від дітей з іншими порушеннями (з порушеннями слуху, з моторною алалією). В результаті до шкільного віку ненавчені діти з порушеннями інтелекту приходять з

істотним мовленнєвим недорозвиненням [1, с. 175].

У ході роботи над дипломним дослідженням нами було розроблено методика розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників із розумовою відсталістю засобами арттерапії.

У працях науковців доведено, що використання арттерапії в різних її формах для дітей з обмеженим розвитком дозволяє стабілізувати їх емоційні стани, розвиває комунікативні навички, сприяє формуванню соціально прийнятних форм регулювання негативних емоцій. Саме тому включення арттерапевтичних елементів у процес навчання та виховання дітей із проблемами інтелектуального розвитку є дуже актуальним на сучасному етапі розвитку суспільства [3].

У роботі з дітьми з вадами інтелекту можна застосовувати різні форми арттерапії. Однією з них є бібліотерапія (з грецьк. «книголікування») – психологічна допомога, зняття душевного стресу і лікування людей в основі якого лежить читання ними книжок певного змісту і тематики [2, с. 25].

Одним із найбільш продуктивних методів корекції вад мовлення дитини з розумовою відсталістю є казкотерапія. Вона допомагає дітям збагатити словниковий запас, позбутися агресії у спілкуванні з оточуючими, розвинути пам'ять, вчить співпраці з дорослими та однолітками, сприяє розвитку уваги та фантазії [2, с. 42].

Корекція порушень емоційно-особистісної та мовленнєвої сфери у дітей дошкільного і старшого дошкільного віку з вадами інтелекту здійснюється за допомогою кінезіотерапії. Цей вид арттерапії заснований на зв'язку музики і руху та включає в себе: танцювальну терапію, хореотерапію, корекційну ритміку (логоритміку, фонетичну ритміку), психогімнастику [2, с. 68].

Піскова терапія – один з видів ізотерапії, що здійснює лікувальний вплив на дітей з інтелектуальними порушеннями за допомогою піску. Основний її принцип полягає у використанні піску, води і спеціальних атрибутів (дерев'яного ящика чітко визначеного розміру, пісочниці та набору дрібних іграшок) [2, с. 86].

У ході гри з піском активізуються самоцілюючі резерви дитячої психіки, які виявляються за певних умов у процесі терапії. Пісок поглинає негативну психічну енергію дитини, стабілізує її емоційний стан і гармонізує психоемоційне самопочуття дитини.

Мають свій вплив на дитину з вадами інтелекту і заняття музикотерапією. Музикотерапія – це своєрідний психокорекційний напрям у медицині та психології, що має у своїй основі декілька аспектів впливу: психосоматичний, психотерапевтичний, психологічний. Рецептивний, регулятивний, катарсичний (очищуючий) вплив музики дозволяє використовувати її в такій якості в психокорекційній роботі з дітьми, що мають проблеми у розвитку [2, с. 91].

Імаготерапія – один з видів арттерапії, в основі якого лежить театралізація психокорекційного процесу [1, с. 174].

Враховуючи, що основою театральної (образної) гри є уявна ситуація, очевидно стає також зв'язок уяви та емоцій. Не викликає сумніву, що розвиток емоцій і становлення їх тісно пов'язані з розвитком уяви і включенням її в структуру емоційного процесу.

План роботи складався з наступних етапів:

На **першому етапі** ми проводили роботу зі збагачення ігрового творчості дітей. Діти отримували якісно нову інформацію, яка надходила за допомогою: знайомства з творами мистецтва, перегляд репродукції картин відомих художників: Васнецов «Іван-царевич на Сірому вовку», «Оленка»; Реріх «Заморські гості»; Врубель «Царівна-Лебідь»; читання художньої літератури: «Півник – Золотий гребінець», «Бременські музиканти», «Снігова королева», «Дванадцять місяців»; перегляду діафільмів: «Маленький мук», «Царівна-жаба», «Маша і ведмідь».

Для **другого етапу** роботи дуже важливе предметно-розвивальне середовище у груповій кімнаті, так як вона сприяє нагромадженню ігрового досвіду. Ми намагалися побудувати предметно ігрове середовище так, щоб діти могли самостійно гратися в сюжетно-рольові, режисерські та театральні ігри.

Проаналізувавши життєвий досвід дітей, ми підбрали ігрові приналежності й атрибути, а потім грали у ці ігри.

На третьому етапі ми застосовували методи бесіди розповіді за сюжетною картинкою, або серією картинок.

Четвертим етапом проведення експерименту став опис предмету за картинками. Для цього ми використовували добре знайомі дитині предмети, іграшки, картинки: прапорець, башта, лялька, ведмедик, ножиці, машина, тарілка, чашка, відерце, книжка та ін.

П'ятим етапом було складання розповідей за сюжетними картинками. Замість сюжетних картин, дітям пропонувалися також ілюстрації з художніх книжок та листівки за змістом художніх оповідань і казок.

На завершальному **шостому етапі** дітям пропонувалося вирішення проблемних ситуацій з подальшим їх інсценуванням.

Результати впровадженої нами методики є позитивні зрушення розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із розумовою відсталістю.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, арттерапевтична діяльність є актуальним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей із розумовою відсталістю. Подальшу роботу вбачаємо в докладному представленні якісних та кількісних результатів дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зелінська К. О. Розвиток комунікативних умінь молодших школярів з інтелектуальними вадами засобами арттерапії / К. О. Зелінська // зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. В. О. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип XXII. В двох частинах. Частина I. Серія : Соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013 – С. 173 – 181.
2. Кравченко А. І. Арттерапія у корекційно-логопедичній роботі серед дітей з порушеннями психофізичного розвитку: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. І. Кравченко, В. А. Литвиненко, К. О. Зелінська – Суми : 2011. – 226 с.
3. Кравченко А. . Оптимізація психофізичного стану дітей з легкою розумовою відсталістю засобами арттерапії /

А. І. Кравченко, Л. В. Мороз, К. О. Зелінська // Педагогічні науки: теорія історія, інноваційні технології. Науковий журнал – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012 – С. 128 – 134.

4. Петрова В. Г. Психология умственно отсталых школьников: учеб. пособие / В. Г. Петрова, И. В. Белякова.– Москва : Академия, 2002.– 160 с.
5. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини / В. М. Синьов, М. П. Матвеева, О. П. Рохліна.– Київ : Знання, 2008. – 359 с.

УДК 376 – 056.34:616.89

І. М. Омельченко

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО- МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Розкрито теоретико-емпіричне підґрунтя психологічних особливостей, напрямів та підходів до формування комунікативно-мовленневих компетенцій у школярів із ЗПР, які відвідують основну ланку освіти.

Раскрыто теоретико-эмпирическое основание психологических особенностей, направлений и подходов к формированию коммуникативно-речевых компетенций у школьников с ЗПР, посещающих основное звено образования.

The theoretical-empirical basis of psychological peculiarities, directions and approaches to the formation of communicative-speaking competencies in students with developmental delay, who attend the main link of education is revealed.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, спілкування, розвиток мовлення, корекційно-розвиткові заняття, навчальна діяльність, затримка психічного розвитку, підлітки та юнаки.

Ключевые слова: речевая деятельность, общение, развитие речи, коррекционно-развивающие занятия, учебная деятельность, задержка психического развития, подростки и юноши.

Key words: speech activities, communication, language development, correctional and developmental classes, educational activities, developmental delay, adolescents and youths.